

РЕКОДИФІКАЦІЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА: ПИТАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ЧАСТИНИ ПАНДЕКТНОЇ СИСТЕМИ У ДІАЛОЗІ З НІМЕЦЬКИМИ ВЧЕНИМИ

Довгерт Анатолій Степанович,

професор, доктор юридичних наук,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
професор кафедри міжнародного приватного права
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті проаналізовано перспективи удосконалення низки категорій приватного права, таких як: суб'єкт, об'єкт, правочин. Покращення наведеної правової матерії визначено одним із важливих завдань оновлення (рекодифікації) Цивільного кодексу України. У наведеному контексті окрема увага приділена результатам серії міжнародних семінарів, організованих у 2022 році за участю Німецького фонду правового співробітництва (IRZ).

Детально розглянуто загальні підходи до покращення структури та змісту положень щодо юридичних осіб у Концепції оновлення ЦК України. Так, увага приділена необхідності повернення до закладених у Проекті ЦК України теоретичних засад щодо юридичних осіб.

Констатовано, що Концепція юридичних осіб у Проекті ЦК виходила з наявних у Європі підходів щодо видів та організаційно-правових форм цих учасників приватноправових відносин і враховувала численні директиви ЄС стосовно компаній.

Окреслено основні причини деформації запропонованої розробниками Проекту ЦК України системи юридичних осіб. Йдеться, зокрема, про прийняття одночасно з ЦК антиринкового Господарського кодексу України, який «законсервував» усі старі підходи до інституту юридичної особи. Визначено основні напрями оновлення положень про юридичні особи.

Окрема увага у статті приділена основним положенням Концепції про речі; визначено місце норм про речі в кодифікації, а також важливі новації Концепції щодо речей.

Розглянуто сучасні тенденції розвитку регулювання договірних відносин у європейському праві. Окрема увага приділена положенням міжнародних документів з уніфікації приватного права та сучасним реформам цивільного права країн ЄС.

Ключові слова: *рекодифікація, юридична особа, об'єкти цивільних прав, правочини, договори.*

Dohvort Anatolii. Recodification of Civil Law: issues of the general part of the pandemic system in dialogue with German scholars

The paper analyzes the prospects for improvement of several private law categories: subject, object, and transaction. Improvement of this legal matter is identified as one of the important tasks of updating (recodifying) the Civil Code of Ukraine. In this context, special attention is paid to the results of a series of international seminars organized in 2022 with the participation of the German Foundation for Legal Cooperation (IRZ).

The author analyzes in detail the general approaches to improving the structure and content of the provisions on legal entities in the Concept for updating the Civil Code of Ukraine. Thus, attention is paid to returning to the conceptual framework of legal entities laid down in the Draft Civil Code of Ukraine.

The author states that the concept of legal entities in the Draft Civil Code was based on European approaches to the types and organizational and legal forms of these participants in private law relations and took into account numerous EU directives on companies.

The author outlines the main reasons for the deformation of the legal entity system proposed by the Civil Code of Ukraine drafters. In particular, this refers to adopting the anti-market Commercial Code of Ukraine simultaneously with the Civil Code, which "preserved" all the old approaches to the legal entity. The author identifies the main areas for updating the provisions on legal entities.

The article pays special attention to the main provisions of the Concept on Things (property); the author identifies the place of the rules on things in the codification and important innovations of the Concept on Things.

The author examines current trends in the development of regulation of contractual relations in European law. Particular attention is paid to the provisions of international documents on the unification of private law and modern civil law reforms in the EU.

Ke ywords: recodification, legal entity, objects of civil rights, transactions, contracts.

Узагальнення та високі абстракції цивільного (приватного) права проявляються, зокрема, у таких категоріях приватноправових відносин, як суб'єкт – об'єкт – правочин. Саме від них відштовхується доктрина приватного права, відповідне законодавство тощо. Удосконалення таких інструментів правової реальності є одним із важливих завдань оновлення (рекодифікації) Цивільного кодексу України. Цим питанням Загальної частини пандектної системи (*pandektensystem*) була присвячена серія міжнародних семінарів, організованих у 2022 році за участю «старого» і надійного помагача українських учених-розробників Проєкту ЦК України – Німецького Фонду правового співробітництва (*IRZ*). Вітаючи німецьких колег та наших співвітчизників із 30-річчям *IRZ*, хочеться відзначити, що протягом усіх цих років *IRZ* надав величезну допомогу Україні у різних ділянках національної правової системи, у тому числі у відродженні приватного права в Україні, його кодифікації. Співпраця з *IRZ* розпочалася з перших років його існування. Вже у 1993 р. з одним із керівників проєкту *IRZ* п. Х. Херрнфельдом були окреслені перспективи співробітництва, які у майбутньому втілилися, зокрема, у письмових Експертизах різних варіантів Проєкту ЦК України, живих, безпосередніх та тривалих зустрічах розробників кодексу з німецькими фахівцями на конференціях, консультаціях, робочих сесіях у Києві, Боні, Веймарі, Берліні, Бремені, Кілі та в інших містах і країнах. У цій роботі брали участь сотні німецьких учених і фахівців, з багатьма з них розробники зберігають зв'язки впродовж десятиліть. Як тут не згадати працівників Федерального міністерства юстиції Німеччини Пітера Гасса, доктора Ханса-Вернера Еккерта, проф. Вальтера Ролланда; професорів університетів та інститутів – Ульріха Дробніга, Рольфа Кніпера, Пітера Шустера, Ханса Дернера, Пітера Ханау та

ін.; працівників *IRZ*, уже згаданого Ханса Херрнфельда, Штефана Хюльсхостера та незмінного перекладача тих часів Геннадія Рижкова.

Нижче поділимо деякими міркуваннями з приводу окремих аспектів трьох тем семінарів з *IRZ*. Почнемо з юридичних осіб як суб'єктів приватних відносин.

I. Загальні підходи до покращення структури та змісту положень щодо юридичних осіб у Концепції оновлення ЦК України

Загальні підходи розробників Концепції оновлення ЦК України (далі – *Концепція*) щодо модернізації інституту юридичних осіб спрямовувалися двома завданнями-цілями. Перше з них полягає у поверненні до закладених у Проєкті ЦК України теоретичних засад щодо цього типу учасників цивільних відносин. Як відомо, ці принципи були деформовані прийняттям Господарського кодексу України (далі – *ГПУ*) та наступного (після 2004 р.) законодавства. Друге завдання впливало з євроінтеграційних прагнень України. Шлях до ЄС нині віддзеркалений у Конституції України (зміни від 7 лютого 2019 р.) та вже підтверджений набуттям країною статусу кандидата на членство в ЄС (23 червня 2022 р.).

Теоретичні засади юридичних осіб у Проєкті ЦК України.

Розробники Проєкту ЦК України спроектували загальні норми щодо юридичних осіб, виходячи з таких ідей:

1) поділу юридичних осіб залежно від порядку їх створення або інших чинників, зазначених у законі, на юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права;

2) закритого переліку організаційно-правових форм юридичних осіб приватного права. Цей перелік складається із семи організаційно-правових форм: загальноцивільні товариства, акціонерні товариства, товариства з обмеженою (додатковою) відповідальністю, виробничі

кооперативи, повні та командитні товариства, установи. Якщо майно відокремлюється водночас із об'єднанням осіб, формою такої юридичної особи буде товариство, яке, своєю чергою, може бути в організаційно-правовій формі загальноцивільного товариства (не для розподілу прибутку) або організаційно-правових формах підприємницького товариства. Якщо майно відокремлюється без об'єднання осіб – це установа, засновники якої не можуть брати участь в її управлінні;

3) представлення у ЦК України принципів контурів усіх семи організаційно-правових форм юридичних осіб;

4) «народження» юридичної особи приватного права звичайно пов'язується з відокремленням майна на праві власності юридичної особи. В економічному середовищі існування юридичних осіб-не власників майна загрожує стабільності майновому обігу і суперечить природі та призначенню юридичних осіб у суспільстві;

5) ліквідації квазі-речових «комуністичних» інститутів господарського відання та оперативного управління майном;

6) визнання за юридичними особами приватного права, незважаючи на їх організаційно-правову форму, загальної правоздатності;

7) визнання за юридичними особами приватного права, незважаючи на їх організаційно-правову форму, не тільки майнових, а й особистих немайнових прав (прирівнення їх тим самим, за великим рахунком, до фізичних осіб);

8) віднесення держави Україна, Автономної Республіки Крим (АРК), територіальних громад до юридичних осіб публічного права;

9) урегулювання статусу всіх юридичних осіб публічного права в окремому законі;

10) урівняння в правах осіб публічного права з іншими суб'єктами цивільних відносин.

Концепція юридичних осіб у Проєкті ЦК виходила з наявних у Європі підходів щодо видів та організаційно-правових форм цих учасників приватноправових відносин. Вона враховувала також численні директиви ЄС стосовно компаній.

На думку розробників Проєкту ЦК, лише втілення зазначених вище 10 прин-

ципів стало би вагомим чинником економічного відродження України та її інтеграції у європейську і світову економіку. Адже досвід людства показував, що тільки система, яка заснована на відзначених вище принципах, створюватиме та відповідатиме ринковому економічному середовищу і громадянському суспільству та слугуватиме економічному прогресу і реалізації основних прав і свобод людини. Але, як кажуть, «не сталося, як гадалося». Всі вищеназвані ідеї були деформовані подальшими кроками законодавця.

Деформація запропонованої розробниками Проєкту ЦК України системи юридичних осіб відбувалася такими шляхами.

По-перше, одночасно з ЦК України був прийнятий антиринковий ГКУ, який «законсервував» усі старі підходи до питання. Господарський кодекс зберіг характерне для адміністративно-командної економіки поняття «підприємство» та систему їх видів, якими фактично замінив звичні для правових систем та зрозумілі учасникам відносин правові категорії юридичних осіб певних видів та організаційно-правових форм. Ще більшою ніж «підприємство» загадкою для інвесторів, фінансових кредиторів тощо стали записані у ГКУ види підприємств та їх об'єднань (приватні, колективні, комунальні, державні, унітарні, казенні, іноземні, орендні (на сьогодні вже скасовані), асоціації, корпорації, консорціуми, концерни, комбінати, трести).

По-друге, прийнятий ЦК України начебто відтворював положення щодо юридичних осіб попередніх текстів Проєкту та зберігав концепцію вчених-розробників. Проте незначні, на перший погляд, правки до глав про юридичні особи відкривали «шлюзи» для господарсько-правових та інших мутних потоків. Так, наприклад, у ст. 83 ЦК України (у проєктах, підготовлених до всіх читань, ст. 65) раніше закріплений *закритий перелік форм* юридичних осіб (товариства та установи) «відкривався» доповненою фразою – «та в інших формах, встановлених законом». Такий «реверанс» у бік ГКУ був лише частиною великої змови політичних сил парламенту щодо одночасного прийняття двох полярних кодексів. Надзвичайно ускладнило розуміння природи та видів юридичних

осіб публічного права виключення із ч. 4 ст. 81 ЦК України (у проектах, підготовлених до всіх читань, ст. 64) уточнює положення про те, що держава Україна, АРК, територіальні громади визначаються юридичними особами публічного права.

По-третє, система юридичних осіб в Україні деформувалася також через те, що до законів України стосовно окремих видів та форм юридичних осіб, прийнятих до 2004 р., не вносилися зміни відповідно до положень нового ЦК України. Наприклад, у Законі України «Про товарну біржу», прийнятому у 1991 р., ще й досі не записано організаційно-правову форму товарної біржі. З іншого боку, вже нові (після 2004 р.) закони подібного роду не враховували правила ЦК України щодо системи юридичних осіб. Так, у Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» (2012 р.) серед організаційно-правових форм благодійних організацій, крім товариств і установ, згадується ще й «фонд», який невідомо чим виокремлюється з-поміж установ або товариств. А в Законі України «Про громадські об'єднання» (2012 р.) організаційно-правовими формами об'єднань названі громадська організація або громадська спілка (ч. 2 ст. 1).

Напрями оновлення положень про юридичні особи.

Вищевикладене пояснює те, що в *Концепції* запропоновані такі основні напрями змін:

1) втілення ідеї *вичерпного* переліку організаційно-правових форм юридичних осіб, встановлюваного ЦК України;

2) представлення у ЦК України загальних положень щодо *всіх* форм юридичних осіб;

3) уточнення змісту положень про участь держави Україна, Автономної Республіки Крим та територіальних громад у цивільних відносинах як *юридичних осіб публічного права* та представлення у кодексі лише загальних положень про всі юридичні особи публічного права.

Вищенаведені напрями змін втілилися у проєкт нормативних приписів, текст яких підготовлено під час війни у період з лютого по липень 2002 р. разом з кандидатом юридичних наук Вікторією Хоменко.

Наприкінці варто сказати, що великі потенційні можливості покращення інсти-

туту юридичних осіб у чинному кодексі аж ніяк не заважають негайному скасуванню Господарського кодексу України, не чекаючи навіть оновлення Книги першої ЦК України.

II. Положення *Концепції* про речі

Положення *Концепції* стосовно найпоширенішого об'єкта цивільних прав – РЕЧЕЙ характеризуються такими моментами. По-перше, частина пропозицій знаходиться у розділі «Об'єкти» (Книга 1), а інша частина міститься у Книзі 3 (Речове право). Наступний момент полягає у тому, що всі пропозиції з удосконалення правового режиму речей намічено лише, так би мовити, пунктиром. У них відсутні точні формулювання оновлень, а зазначено лише можливі напрями, у яких бажано працювати на стадії законопроекткування. Така «розмитість» пропозицій щодо «речей» у *Концепції* сталася через розбіжність у підходах як серед розробників *Концепції*, так і у середовищі цивілістів України.

Місце норм про речі в кодифікації.

У світовій цивілістиці вже не одне століття обговорюється питання про розташування у кодексі норм про речі: це матеріал *Загальної частини* кодифікації чи речового права? А може обох частин?

У письмових Експертизах до Проєкту ЦК України, наданих IRZ у далекі 1990-ті роки, висловлювалися думки (здається, Пітером Гасом), що відповідна частина кодифікації тому і зветься «*Загальною*» (*General Part*), що в ній вміщуються положення, які впливають на *всі* частини кодексу. Зокрема, йшлося про те, що положенням Проєкту ЦК України про особисті нематеріальні блага (життя, здоров'я, тілесна недоторканість тощо) не місце у *Загальній частині* кодексу. Німецькі експерти за великим рахунком радили розробникам особливо не відхилятися від класичного вчення *пандектенсистем* у питанні *General Part*. Проте вони пропонували можливими об'єктами цивільних прав вважати не тільки матеріальні речі, як у *BGB*, а ще й права та розмістити положення про ці два види об'єктів цивільних прав відповідно у двох главах розділу про об'єкти.

Вчення *pandektensystem* стало видатним надбанням європейської юриспруденції новітнього часу та конститутивною

рисою європейського приватного права. Його зміст полягає в обґрунтуванні поділу системи приватного права на п'ять частин: загальна частина, зобов'язання, власність, сімейне та спадкове право. Сама назва походить від послідовності викладу приватного права у підручниках та наукових працях пандектистів XIX ст. Відомо, що важливим маркером *pandektensystem* є наявність у ній «Загальної частини», під якою у кодифікаціях розуміють масив загальних правил, які з метою уникнення їх постійного повторення вилучаються (видобуваються, виводяться) із всіх складових частин приватного права та вміщуються перед ними. Відповідно до логіки пандектистів *Загальна частина* в принципі мусить складатися з таких розділів, як: суб'єкти, об'єкти, виникнення прав, захист прав.

Розробники Проекту ЦК України, конструюючи розділ про об'єкти 30 років потому, не стали строго дотримуватись вчення *pandektensystem* у питанні *General Part*. На то були свої причини. Так, наприклад, структура українського кодексу планувалася унікальною та небувалою у світі: крім традиційних (так би мовити класичних пар – речове/зобов'язальне право та сімейне/спадкове право) до проекту включалися частини (Книги) про інтелектуальну власність та особисті майнові права, які оперують своїми специфічними об'єктами. До уваги бралось й те, що у світовій цивілістиці не припинялася критика німецької *General Part*, включно з розділом про «об'єкти». На думку критиків, через те, що у *Загальній частині* наводяться правила найвищого рівня абстракції і узагальнення¹, то цей матеріал більше підходить для підручників. А вміщення його у кодекси лише ускладнює розуміння права широким загалом та відволікає суддю від ретельного вивчення фактичних обставин через необхідність зосередження на дедукції. Критики закидали й те,

¹ Ідея «Загальної частини» впливає із теорії Природного права (Law of Reason) з її намаганням «привести» право до логічної системи за допомогою методу узагальнень та абстракцій. Після того, як практика виділення «Загальної частини» «перекочувала» з підручників до *BGB*, вона набула світової слави та втілилась у багатьох національних кодифікаціях XX ст.: Японія (1898), Бразилія (1916 і 2002), Греція (1940), Португалія (1966) тощо.

що норми підрозділу про речі є матеріалом речового права, а не *Загальної частини*. Нарешті, розробниками відзначався плюралізм у цьому питанні у світових кодифікаціях. Так, наприклад, Швейцарія взагалі відмовилась від *Загальної частини* у своєму цивільному кодексі. У ЦК Португалії (1966) та Бразилії (1916 і 2002) був включений розділ про об'єкти (а не як у *BGB* тільки розділ про «речі» у матеріальному значенні), а Греція (1940) взагалі відмовилась від висвітлення таких питань у кодексі. Варто зазначити також і те, що неоднаковість підходів до «наповнення» *Загальної частини*, зокрема розділу про об'єкти цивільних прав, європейські цивілісти розглядали лише як справу юридичної техніки, а не ідеологічного характеру. Це давало українським розробникам *carte blanche* до будь-яких експериментів...

Проте відхід розробників у питанні «об'єктів» від лінії *BGB* призвів до того, що у підсумку у чинному ЦК України проглядається певна асиметричність та місцями алогічність частин (глав) розділу про об'єкти цивільних прав. Так, асиметричність виразно видно у неоднаковій кількості статей чотирьох глав розділу: Гл. 12 (Загальні положення про об'єкти) складається з 2 статей; Гл. 13 (Речі. Майно) потягнула на себе найбільшу кількість статей – 15 із 25 статей усього розділу; Гл. 14 (Цінні папери) нараховує 5 статей (виникає питання чому це окрема глава, а не параграф глави про речі, адже цінні папери віднесено до речей?); Гл. 15 (Нематеріальні блага) складається із 3 статей. Проте головним недоліком стало те, що статті останньої глави (Нематеріальні блага) не були наповнені регулюючим змістом – вони відсилали регулювання до інших частин кодексу або містили просто приблизний перелік об'єктів. І це нагадує підручник з цивільного права. У радянській цивілістиці системний матеріал про об'єкти традиційно викладався у вузівській навчальній літературі, а не в кодексах. Так, у ЦК УРСР 1963 р. нечисленні положення про об'єкти були розпорошені в основному у розділах, присвячених праву власності і зобов'язанням.

Як би не вирішувалося питання про місце норм про РЕЧІ у структурі оновленого кодексу, все ж таки найважливішим

є не місце, а зміст новацій, які пропонує *Концепція* у такій царині.

Важливі новації Концепції стосовно речей.

У 22 статтях чинного ЦК України, що стосуються такого об'єкта цивільних прав, як речі, наводяться норми щодо:

- визначення речі,
- поділу речей (нерухомі/рухомі, подільні/неподільні, індивідуальні/родові, споживні/неспоживні, головна/приналежність),
- специфіки правового режиму певних речей (складні, продукція/плоди/доходи, підприємство, гроші, валюта, цінні папери).

Визначення речі.

Структура усього розділу «Об'єкти» та відповідного розділу Книги 3 (Речове право) залежить від того, який зміст вкладатиметься у поняття «речі». У чинному ЦК України, як у Німеччині 120 років потому, *«річчю є предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права і обов'язки»* (ст. 179). У цивільному праві іноземних країн ці поняття різняться. Так, у ЦК Чехії (2012) ним охоплюється все, що відмінно від особи та слугує потребам людей. Між двома полюсами: річ – це матеріальний предмет та річ – це все що завгодно, є, так би мовити, середні варіанти.

Хоча в *Концепції* поняття «речі» не представлено, проте під час засідань її розробників обговорювався саме такий середній варіант: *«Речами у сенсі закону є всі предмети, які можуть бути індивідуальною або колективною приналежністю (фізичної або юридичної особи) (матеріальні речі), та майнові права, оскільки вони є складовими частинами майна (нематеріальні речі). // Предметами визнаються матеріальні об'єкти, щодо яких можуть існувати цивільні права та обов'язки. // Визначальними властивостями речі є здатність майнового блага в матеріальній або нематеріальній формі бути індивідуальною або колективною приналежністю, перебувати в правовому пануванні внаслідок підпорядкування волі особи, мати економічну цінність і слугувати для використання»*. Таким чином, до категорії «річ» зачислялися певні майнові права, визначені законом, наприклад корпоративні права.

Під час засідань розробників пропонувалося відносити до речей нематеріальні

(безтілесні) об'єкти (дематеріалізовані види енергії – газ, електроенергія тощо, криптовалюта й інші віртуальні активи, майнові права, цінні папери, безготівкові гроші та інше нематеріалізоване майно); останніми є речі, які сприймаються лише свідомістю, а не доступними людині почуттями, оскільки вони є складовими частинами майна особи. Пропонувалося також зарахування до цього виду об'єктів цивільних прав так званих цифрових речей, які, крім криптовалюти/віртуальних активів, включають обліковий запис електронної пошти, в мережі або інший онлайн-обліковий запис, на який вона має право.

Поділ речей.

Найважливішою пропозицією *Концепції* у цій сфері є новації щодо нерухомого майна у дихотомії рухоме/нерухоме майно. Три покоління людей колишнього СРСР мали хибне уявлення про нерухомість, позаяк земля була вилучена з приватного обороту після жовтневого більшовицького перевороту у 1917 р.

У *Концепції* до нерухомих речей (нерухоме майно, нерухомість) пропонується відносити лише земельні ділянки, які зареєстровані в реєстрі нерухомого майна під окремим кадастровим номером. Така пропозиція виглядає кардинальною, позаяк зараз до нерухомих речей належать будинки та інші об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення. Новий підхід призводить до того, що будівлі будуть розглядатися, як правило, складовою частиною нерухомого майна, як й інші його частини, які міцно пов'язані із земельною ділянкою, такі як підземні споруди (хоч би вони і поширювалися на інші ділянки), відокремлені водні об'єкти, багаторічні насадження, незібраний врожай. Це правило застосовується, навіть якщо ці складові частини були зареєстровані в реєстрі нерухомого майна окремо.

Водночас *Концепцією* передбачається, що будівлі й інші, тісно пов'язані із земельною ділянкою речі і роботи, споруджені на земельній ділянці іншої особи на основі права суперфіцію, а також речі, пов'язані із земельною ділянкою для тимчасових цілей, не є складовою частиною нерухомої речі. Проте такі будівлі тощо стають скла-

довою частиною земельної ділянки у разі припинення права суперфіцію.

Таким чином, у національне законодавство пропонується запровадити поширений у західних країнах принцип *superficies solo cedit*, який ґрунтується на ідеї «прирощення», згідно з якою у разі забудови земельної ділянки власником, будівля перестає бути самостійним об'єктом прав. Вона включається до складу земельної ділянки і визнається її складовою частиною, що тягне за собою утворення єдиного майна, належного забудовнику на праві власності.

Положення щодо певних речей.

Концепція називає окремі специфічні речі, регламентацію яких треба покращити або додатково ввести до ЦК України: підприємство як цілісний майновий комплекс; тварини та інші живі організми; рухомі культурні цінності. Проте якихось параметрів щодо цих специфічних речей *Концепція* не наводить.

III. Сучасні тенденції розвитку регулювання договірних відносин у європейському праві

Серед основних чинників оновлення (рекодифікації) цивільного законодавства у *Концепції* вказується суттєве удосконалення та уніфікація норм приватного права на національному, європейському та світовому рівнях. Насамперед це стосується договорів, правочинів та зобов'язань. Так, договірне право ЄС та його держав-членів перебуває під впливом таких епохальних міжнародних документів, як:

– Принципи міжнародних комерційних контрактів UNIDROIT (*Принципи УНІДРУА*);

– Принципи європейського контрактного права (*Принципи Ландо*);

– Принципи, визначення та модельні правила Європейського приватного права, Проект Загальної системи координат 2009 р. (*DCFR*);

– Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів 1980 р. (*CISG*).

Загальна характеристика міжнародних документів.

Названі документи мають однакові уніфікаційні цілі, принципи, формулювання численних правил, причому раніше прийнятий у часі інструмент виконував

роль своєрідного «трампліну» для наступного. Водночас акти різняться за багатьма параметрами, зокрема, за юридичною силою, за географією застосування, за колом включених до них правових питань тощо. Наведені міжнародні акти все ширше застосовуються у бізнесі та судовій практиці. Вони визнані інструментами, які найкраще відповідають потребам сучасного майнового обігу. Не менш важливим є й те, що ці міжнародні акти не зазнали впливу політичних інтересів певної групи, а стали результатом праці професорів і юристів-практиків багатьох країн та синтезом найкращих рішень конкретних правових завдань («*best practices*») із різних правових систем.

Реформи цивільного права країн ЄС.

Саме на засадах та нормах таких міжнародних актів відбуваються нині реформи цивільного законодавства держав ЄС.

Німеччина стала першою країною, в якій міжнародні акти з уніфікації приватного права отримали визнання та практичне втілення. Там на початку 2000-х років відбулося реформування зобов'язального права.

Франція. У результаті щойно проведеної реформи договірного права й загальних положень про зобов'язання відповідна частина Кодексу Наполеона гармонізована із «загальноєвропейським приватним правом». Зараз у Франції активно обговорюється реформа щодо цивільно-правової відповідальності, як договірної, так і недоговірної.

Нові члени ЄС. У багатьох «країнах-новачках» з набуттям членства ЄС приймаються нові цивільні кодекси, зокрема, у Румунії (2009 р., набрав чинності 1 жовтня 2011 р.), Чехії (2012 р., набрав чинності з 1 січня 2014 р.), Угорщині (2009 р., набрав чинності з 2013 р.). Польща та Словаччина вже стоять на порозі появи нових кодифікацій. На всі згадані кодекси або проекти кодифікацій неабиякий вплив справили міжнародні документи з уніфікації норм матеріального приватного права.

Сутність змін у царині договорів (правочинів).

За своєю сутністю всі названі документи (міжнародні, національні) намагаються забезпечити чесність у міжнародних

договірних відносинах, прямо формулюючи загальні обов'язки сторін діяти добросовісно, чесно вести справи, дотримуватись стандартів розсудливої поведінки. Слід зазначити, що європейські документи (*Принципи Ландо, DCFR*), на відміну від *CISG*, уже не вказують на своє застосування лише у міжнародно-комерційній сфері. Вони мають характер загальних правил договірного права країн ЄС та пропонуються як для міжнародних, так і внутрішніх договорів; як для комерційних, так і некомерційних правочинів. Важлива риса зазначених міжнародних документів полягає у тому, що вони намагаються уникати використання термінології, властивої лише певній правовій системі.

На момент написання Проекту ЦК України (березень 1996 р.) його розробники у питаннях договірного права мали можливість уже орієнтуватися не тільки на *CISG*, але й на першу частину *Принципів Ландо* (1995) та *Принципів УНІДРУА* (редакція 1994 р.). Зустрічі українських розробників з авторами цих документів (Міхаель Бонель, Поль-Андре Крепо, Артур Харткамп, П'єр Відмар, Річард Баксбаум, Ульріх Дробніг тощо) сприяли тому, що ідеї нового

договірного права, що починали витати наприкінці століття у Європі, увійшли значною мірою до українського кодексу. Проте розвиток договірного права у Європі у наступні роки (1996–2022) став тригером модернізації вітчизняного цивільного права в умовах євроінтеграції.

Велика увага розробників *Концепції* до сучасної реформи договірного права у Європі пояснюється також їхніми намірами використовувати європейські доробки у цій ділянці не тільки для оновлення зобов'язального права України, але й для оновлення всієї *Загальної частини* кодифікації, зокрема розділу (глави) про правочини. Так, у *Концепції* пропонується перенести норми щодо поняття договору та його видів, а також форми договору, до глави про правочини, передбачивши в ній також положення про недійсність договорів (замість недійсності правочинів). Положення про недійсність договорів як найпоширеніших на практиці правочинів за задумом авторів *Концепції*, максимально враховуватимуть рекомендації міжнародних актів, зокрема *DCFR* (глава 7 «Підстави недійсності» Книги II) та *Принципів Ландо* (розділ 4 «Дійсність»).